

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТУДЕНТІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація. Формування ціннісних орієнтацій у студентів як педагогічна проблема \ \ **Тарарак Н. Г.** Запропонована стаття висвітлює поняття «ціннісні орієнтації» в педагогічній площині як механізм індивідуальної взаємодії учасників навчально-виховного процесу, а саме як результат двобічної спрямованості ціннісних систем викладача і студентів в процесі їхньої педагогічної взаємодії.

Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, студент, аксіологічна парадигма, педагогічна взаємодія.

Аннотация. Формирование ценностных ориентаций у студентов как педагогическая проблема \ \ **Тарарак Н. Г.** В статье раскрывается понятие "ценностные ориентации" в педагогической плоскости как механизм индивидуального взаимодействия участников учебно-воспитательного процесса, а именно как результат двусторонней направленности ценностных систем преподавателя и студентов в ходе их педагогического взаимодействия.

Ключевые слова: ценность, ценностные ориентации, студент, аксиологическая парадигма, педагогическое взаимодействие.

Annotation. Theoretical and methodological principles of research of the "valuable orientations" phenomenon in an educational environment \ \ **Tararak N. G.** The article highlights a concept "value orientations" in the pedagogical context as a mechanism of individual cooperation of the participants of the educational process at the higher school, namely as a result of the bilateral orientation of the value systems of the teacher and students in the process of their pedagogical mutual relations.

Key words: value, value orientations, student, axiological paradigm, pedagogical mutual relations.

Постановка проблеми. Соціально - політичні перетворення в сучасному суспільстві та світова фінансова криза, що призводять до духовно-морального спустошення через руйнацію ідеалів і цінностей молоді, потребують реформування в одній із найголовніших складових загальнолюдських цінностей – освіті. Сьогодні метою вищої освіти в Україні є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей. Характер поступків, преференцій, відповідальності особи за свої дії багато в чому залежить від стану її внутрішнього, духовного світу, тобто від її ціннісних орієнтацій, що є, по суті, дуже важливими регуляторами поведінки індивіду.

Формування системи цінностей майбутніх фахівців відбувається на основі ціннісних орієнтацій, які дозволяють людині розуміти мету своєї діяльності та основні шляхи досягнення даної мети. Система цінностей, перш за все, виявляється як свідоме відношення до своєї професії та своєї ролі в майбутній професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цьому контексті останнім часом педагогічна наука все частіше звертається до прогресивно накопиченого гуманістично-орієнтованого навчально-виховного процесу, спрямованого на усвідомлення особисто значущих цілей на тлі світоглядних переконань та глибоких прихильностей людини. Як слушно наголошує І.Д. Бех, «лише педагогіка, орієнтована на розуміння внутрішнього світу вихованця, його душі, є продуктивною [2, с.19]. В основі такого розуміння педагогіки лежить аксіологічний принцип, який виділяють у своїх дослідженнях В. О. Сластьонін та В. І. Нікандров, що спирається на філософське вчення про матеріальні, духовні, культурні, моральні й психологічні цінності особистості, суспільства, їх співвідношення із

реальністю, змінами ціннісно-нормативної системи в процесі розвитку історичного розвитку.

Особливу цінність в контексті цього дослідження становлять філософські праці видатних мислителів І. Канта, Г. Гегеля, Р. Лотце, М. Шелера, Н. Гартмана, Р. Б. Перрі, Н. О. Бердяєва, В. П. Тугарінова та ін. У засадах всіх визначень аксіології знаходиться поняття «цінності», як вираження значення об'єктів зовнішнього світу, а також інтересів і потреб самої людини. Зазначмо, що на кожному етапі розвитку суспільства філософи робили свій внесок до розвитку аксіології, закладали своє розуміння в сенс матеріальних, культурних, духовних, етичних, національних та інших цінностей, серед розмаїття яких відрізняють загальнолюдські й особистісні цінності.

Отже, криза особи в сучасному світі зумовлює гостру необхідність перегляду старих і доробки нових ціннісних орієнтацій, що й визначає актуальність проблеми формування ціннісних орієнтацій у студентів в навчально-виховному процесі вищої школи. Особливу увагу до «ціннісних орієнтацій» приділяли такі педагоги-дослідники як В.І. Горова, Т.І. Власова, В. О. Сластьонін, Г. І. Чижакова та багато інших.

Мета дослідження полягає в розкритті поняття «ціннісні орієнтації» як механізму індивідуальної взаємодії учасників навчального процесу, а саме як результату двобічної спрямованості ціннісних систем викладача і студентів в процесі їхньої педагогічної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел засвідчив, що ціннісні орієнтації формуються в результаті взаємодії людей, оскільки, згідно точки зору Є. В. Коратаєвої, «взаємодія в різноманітних проявах формує особистісний простір людини, а значить і її особистісні ціннісні орієнтації [6, с.463]. Як слушно зазначають В. О. Сластьонін та І. Ф. Ісаєв, будь-яка педагогічна взаємодія відрізняється присутністю багатьох відносин, наприклад, між студентом і викладачем, студентом й студентським колективом, студентами й навчальним матеріалом тощо [9, с.463].

Суттєво, що в ході педагогічної взаємодії учасників навчально-виховного процесу можуть і досить часто змінюються їхні ціннісні орієнтири. З точки зору організації конструктивної педагогічної взаємодії особливої значущості набуває ступень узгодженості установок та цінностей суб'єктів педагогічної взаємодії, оскільки у випадку не порозуміння або не прийняття ціннісних орієнтацій однією із сторін учасників навчально-виховного процесу педагогічна взаємодія, навпаки, носить деструктивний характер.

Отже, детальний розгляд сутності «ціннісних орієнтацій» в площині педагогіки вимагає характеристики самих понять «ціннісні орієнтації» і «педагогічна взаємодія».

Звертаючись до педагогічного словника В.В. Князевої, знаходимо таке визначення: «Ціннісні орієнтації (англ. value orientations Wertorientierung, orientation de valeur) – особистісні утворення, що є стало закріпленими життєвим досвідом, переживаннями, такими, що регулюють поведінку й діяльність індивіду, який є віссю свідомості. Ціннісні орієнтації відмежовують значуще, суттєве для даної людини від несуттєвого» [7, с.463].

У статті із сучасного словника (за ред. Рапцевич Є.С.) поняття «ціннісні орієнтації» розглядається як «відображення у свідомості людини цінностей, що визнаються ними в якості стратегічних життєвих цілей й світоглядних орієнтирів» [8, с.659].

Отже, ціннісні орієнтації – це духовні, моральні, політичні, світоглядні переконання людини і принципи її поведінки. Оскільки сукупність сталих ціннісних орієнтацій, що склалися, утворює своєрідний стрижень свідомості, який забезпечує стійкість особи, наслідування певного типу поведінки і діяльності, тому в будь-якому суспільстві різними шляхами здійснюється цілеспрямований вплив на ціннісні орієнтації особи. Кожна людина повинна зберегти свою самобутність, індивідуальність і, разом з тим, змінюючи свій внутрішній світ, постійно нарощувати особистісний потенціал.

Дослідниця Є.О. Сулова, розглядаючи поняття «ціннісні орієнтації», визначає змістовний та динамічний бік цього поняття. Так, на її думку, «змістовний бік ціннісних орієнтацій – бажані стани дійсності, ієрархія особистісних цінностей по суб'єктної значущості, що відображує об'єктивно важливе, цілі, ідеали. Динамічна сторона ціннісних орієнтацій уявляється у вигляді суб'єктивного переживання можливості й неможливості, легкості або труднощів у реалізації бажаних цілей» [1, с.395].

До слова, слухним є висновок І.Д. Беха, зроблений ним на підставі вивчення історії педагогіки, про те, що «виховний процес, зорієнтований на свідоме прийняття вихованцем суспільних імперативів, готував сильних, самостійних особистостей. І Лише за допомогою свідомої орієнтації на суспільні норми людини вчиться формувати волю» [2, с.20].

У цьому контексті важливою є теза Г.В. Чаплицької [11], яка вважає, що формування пізнавальних цінностей залежить, насамперед, від рівня розвитку професійно-пізнавальних потреб, інтересу й прийняття студентами цілей професійної підготовки. Таким чином, успіх у професійній підготовці студентів полягає в перетворенні навчально-виховного процесу і самоосвіти у цінність особистості. Пізнавальні інтереси формуються на основі професійно-пізнавальних потреб, що виступають як якісне особистісне утворення, яке відрізняється своєю цілеспрямованою інтеграцією думок і почуттів на задоволення пізнавальних потреб. При цьому інтерес виконує оцінні та орієнтовні функції при виборі засобів по задоволенню пізнавальних потреб, оцінки значущості їх для досягнення поставленої мети.

Як слушно зауважує дослідниця О.В. Гончар, «історичний розвиток людства призвів до розуміння необхідності спеціально займатися навчанням і вихованням дітей. Прогрес у суспільстві й став можливий, тому що наступне покоління переймало досвід предків, збагачувало цей досвід, який потім успадковували нащадки» [4, с.20]. Однак, традиційні, усталені, на перший погляд, цінності на усьому протязі розвитку людства піддавались, й піддаються до сих пір, перегляду, переосмисленню та зміні. Таким чином,

зауважує О.В. Гончар, «педагогічна взаємодія містить у собі не тільки набір психологічних, соціальних та педагогічних характеристик, а являє собою суцільний ідеологічний базис, на якому кріпляться надбудови освітнього процесу» [2, с. 378].

Зазначмо, що педагогічна концепція В. Сухомлинського поклала початок новій філософії освіти, що спирається на гуманістичну сутність ідеї педагогічної взаємодії, взаємин у системах «учитель (дорослий) – учень (дитина)», накреслила домінуючі завдання. В основі педагогічної взаємодії лежить цінність людського спілкування, яке є фактором соціального життя людей й передбачає особливу організацію на тлі ціннісно-орієнтованого партнерства.

Аналіз педагогічної практики свідчить, що в ході педагогічної взаємодії викладач не повинен відкрито демонструвати свою педагогічну позицію. Для студента слова і вчинки повинні сприйматися як прояв його власних переконань, а не тільки як виконання обов'язку. Дослідниця О.В. Гончар зазначає, що «такий практикум, безперечно, стає можливим тільки за умови існування в особистості потужних, прозорих та глибоких мотивів, що надихають на активну діяльність та подолання різноманітних ускладнень у процесі навчання для досягнення поставленої мети» [2, с. 72].

Зауважимо, що мотиваційний аспект був і залишається в центрі уваги сучасної психолого-педагогічної науки. Слід наголосити, для студента значення навчальної діяльності зростає саме за рахунок посилення значущості мотиваційного компонента. Звернемося до одного із найбільш впливових досліджень проблеми формування мотивації американського вченого А. Маслоу, який розкривав мотивацію діяльності через вивчення особливостей кожного конкретного індивіду, з іменем якого прийнято пов'язувати фундацію гуманістичної педагогіки. Так, вчений вважав, що в основі мотивації повинні завжди лежати суто людські потреби, які за своєю сутністю є поступовою сатисфакцією людини через творчість та самоактуалізацію. Послідовне задоволення таких потреб відбувається у

процесі психологічного росту людини, провідна роль у якому належить саме освіті. За словами А. Маслоу, мотивація – це співвідношення цілей, що стоять перед людиною, яких вона прагне досягти, і внутрішньої активності особистості, тобто її бажань, потреб і можливостей. Слід зазначити, що мотивація, інтереси та потреби належать до першої фази процесу морального вибору. Потреба - це базова, визначальна спонукальна сила морального вибору і поведінки, діяльності в цілому. В основі спонуки як групи емоційно-вольових імпульсів знаходиться втілене в емоційні переживання протиріччя між наявними об'єктивними умовами та саме суб'єктивними бажаннями. У навчанні мотивація репрезентується у вигляді сприйняття студентом цілей і завдань навчання як особистісно значущих і необхідних. Мотив виконує спонукальну, пізнавальну та змістоутворювальну функцію. Тому, як слушно зазначає А. Гусейнов , «у найзагальнішому вигляді моральні мотиви можна розділити як орієнтовані на особистий або суспільний інтерес, тобто «егоїстичні» або «альтруїстичні» [5, с. 81].

Отже, мотив розкриває ціннісне значення будь-якої дії. У результаті аналізу мотивів у функціональному аспекті групою науковців, очолюваних Н. Головком, було виділено такі функції: оцінна, що характеризує мотиви змістоутворення, виправдання і засудження вчинків; спонукальна, що має імперативний характер і спирається на розвиненість волі; захисно - виправдовувальна, що має критичний характер; імперативно-спонукальна, що пов'язана з виробленням моделей моральної поведінки; прогностична, що дозволяє вирішувати суперечливі питання шляхом оцінювання навколишнього, самооцінювання і переоцінювання моральних норм та вимог. Зазначимо, що «пізнавальна функція мотиву підпорядковується оцінно-імперативній, яка орієнтує індивіда на визнання переваги тієї чи іншої цінності [10, с. 122]. Центральна фаза морального вибору передбачає рішення про вчинок або намір та сам вчинок. Намір, що оформлюється в результаті прийняття студентом складного та вольового рішення про вибір одного з варіантів дії після розумового зважання всіх «за» й «проти», реалізується у

вчинку. Природно, що будь-який вчинок викликає в навколишньому середовищі, групі, суспільстві негативну чи позитивну реакцію, оцінку. Разом з тим, завершальною рисою морального вибору є особистісна оцінка. У ході оцінки встановлюється відповідність результату вибору потребам особистості та витраченому для його досягнення зусилля.

Ця ідея пронизує й наукові праці видатних представників гуманістичної педагогіки А. Комбса та К. Роджерса. На думку вчених, пріоритети у навчальному процесі завжди слід віддавати урахуванню індивідуальних особливостей та особистісних інтересів того, хто навчається. А це вимагає дбайливого та уважного ставлення до всіх проявів індивіда.

У «Педагогічному енциклопедичному словнику» за редакцією Б. Бім-Бад зазначається, що педагогічна взаємодія передбачає «процес, що відбувається між педагогом та тим, кого виховують, у ході навчально-виховної роботи, спрямований на розвиток особистості студента. В основі педагогічної взаємодії лежить співробітництво, що є початком нового соціального життя людини. Педагогічна взаємодія може розглядатися як процес індивідуальний (між вихователем і вихованцем), соціально-психологічний (взаємодія в колективі) і як інтегральний (об'єднуючі різні виховні впливи у конкретному суспільстві). Взаємодія стає педагогічною, коли дорослі (педагоги, батьки) виступають у ролі наставників. Педагогічна взаємодія припускає рівність відносин». [3, с. 192-193].

Отже, у ході організації педагогічної взаємодії мотивація виражається в прийнятті студентом цілей і завдань навчання як особистісно значущих і необхідних. Її основними структурними елементами є пізнавальна мотивація й мотивація досягнення успіху, стимулювання яких безпосередньо сприяє підвищенню ефективності навчальної діяльності.

Висновки. Отже, здійснений нами аналіз наукових досліджень ціннісних орієнтацій засвідчив, що у сучасній педагогічній науці, незважаючи на великий обсяг як теоретичних, так й практичних досліджень, усе ще не вироблено єдиного розуміння поняття «ціннісна орієнтація» через

його багатовимірність. У контексті педагогіки, ціннісні орієнтації розглядаються як результат взаємодії ціннісних систем викладача і студентів, а саме двобічно спрямований динамічний процес. Створення у майбутніх фахівців системи ціннісних орієнтацій передбачає формування певної спрямованості інтересів й прагнень особистості, ієрархії їхніх преференцій, мотиваційного вектору їхньої діяльності, рівень готовності до реального професійного життя, й загалом загальних регуляторів особистісної поведінки в усіх сферах діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акмеология: личностное и профессиональное развитие: Матер. Междунар. Науч. Конференции 7-8 октября 2004 г. – М.: Изд. Дом «СКО»; ООО «ПЦК Альтекс», 2004.
2. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І.Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с. – (Серія «Альма-матер»)
3. Бим –Бад Б.М. Учительский монолог как диалог [Електронний ресурс] / Бим-Бад Борис Михайлович. Официальный сайт. - Режим доступу: http://www.bim-ad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=947&binn_rubrik_pl_articles=176 – Назва з титул. екрану.
4. Гончар О.В. Педагогічна взаємодія учасників навчального процесу в системі вищої освіти України (історико-педагогічний аспект): монографія. – Харків: ХНАДУ, 2011. – 424 с.
5. Гусейнов А.А. Истоки нравственности / А.А. Гусейнов. – М.: Знание, 1970. – 33 с.
6. Коротаева Е.В. Значение ценностей и ценностных ориентаций в педагогическом взаимодействии [Електронний ресурс] // Е.В. Коротаева // Электронный журнал Педагогическое образование в России. – 2011. – № 1. - Режим доступу: elibrary.ru/contents.asp?issueid=928353

7. Педагогика: словарь научных терминов / В.В. Князева. – М.: Вузовская книга, 2009. – 872 с.
8. Педагогика: Большая современная энциклопедия / [сост. Е.С. Рапцевич]. – Мн. : «Соврем. слово», 2005. – 720 с.
9. Сластенин В.А. Педагогика : учебник для студ. высш. учеб. заведений / [В.А. Сластенин, Е.Н. Шиянов; под ред. В.А. Сластенина.] – [8-е изд., стер.] – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 576 с.
10. Титаренко О.І. Структура нравственного сознания / О.І. Тарасенко. –М., 1974. – 254 с.
11. Чаплицька Г.В. Формування творчого ставлення до професійних знань студентів економічних спеціальностей: Дис. ... канд.. пед.. наук: 13.00.04 / Г.В. Чаплицька; ХНПУ імені Г.С. Сковороди. – Харків, 2003. – 193 с.